

УДК 37.013.74 (54)

О.А. БОЧАРОВА

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ УЧНЯМИ В ЧЕСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ

У статті розглянуто особливості шкільної освіти Чеської Республіки, питання розвитку та підтримки здібностей обдарованих учнів у загальноосвітніх школах та позашкільних установах, підготовки педагогів до роботи з обдарованими учнями. Особливу увагу сконцентровано на діяльності державних та приватних установ, які підтримують обдарованих дітей і допомагають їм розвинути свої здібності й інтереси у вільний час.

Ключові слова: обдарований учень, підтримка, розвиток здібностей, Чеська Республіка.

На сучасному етапі становлення України як незалежної демократичної європейської держави з ринковою економікою актуальною є проблема підтримки обдарованих і талановитих учнів, які є потужним потенціалом країни і від яких залежить її майбутнє. Підтримка та розвиток обдарованих особистостей є темою численних конференцій на світовому та європейському рівнях. Ці питання відображено в документах ЮНЕСКО, Комісії Європейського Союзу, Рапорті “Єврідіс”, у національних законодавствах та наукових працях. На конференції Європейського Союзу з високих здібностей, яка відбулася в Парижі у 2010 р., були присутні 300 делегатів із 47 країн світу: педагоги, психологи, соціологи. На конференції неодноразово підкреслювалося, що ставлення до розумників та розумниць у Європі кардинально змінилося, що пов’язано із суспільною необхідністю. “Обдаровані діти перебувають нашу економіку” – під таким гаслом у м. Дублін пройшла конференція, на якій розглядалися питання про те, що можуть дати вундеркінди “економіці з потухлими очима”. Тобто Європа шукає тих, хто буде “запалювати” у найближчому десятиріччі. Тому вивчення в цьому контексті досвіду європейської підтримки та розвитку здібностей обдарованих учнів і молоді є першочерговою потребою для вітчизняної педагогіки.

Питання підтримки обдарованих особистостей у різних країнах вивчали як українські, так і зарубіжні науковці, зокрема в Росії (М. Біржева, Г. Тарасова, Г. Ульянова, С. Цветкова); у різних європейських країнах (Л. Данилова, Л. Кокоріна, Е. Лодзінська, Л. Чухно) та США (І. Бабенко, П. Тадеєв, Н. Теличко). Дисертаційне дослідження В. Стрижалковської присвячено розвитку здібностей обдарованих дітей у неформальній освіті в Чеській Республіці.

Мета статті – висвітлити особливості роботи та підтримки обдарованих учнів у Чеській Республіці.

Одним із стратегічних завдань чеської системи освіти є створення сприятливих умов для розвитку обдарованої особистості. У затвердженій чеським урядом у 2001 р. довготерміновій програмі розвитку освіти “Біла

книга” один із розділів присвячено обдарованим і талановитим дітям, напрямам, формам і методам роботи з ними. Також у документі розглянуто питання проведення спеціальної підготовки педагогів для цієї категорії дітей. Для уявлення масштабів роботи, яка проводиться з обдарованими учнями в Чеській Республіці, розглянемо систему освіти країни [2, с. 136]. Шкільна система освіти Чехії зазнала радикальних змін після проведеної у 1997 р. освітньої реформи, в результаті якої ролі учня та учителя кардинально змінилися. З 1 січня 2005 р. Міністерством освіти, молоді та спорту були видані нові освітні розпорядження, які внесли суттєві зміни в структуру системи освіти. Нововведення стосувалися функціонування й управління освітніх установ, починаючи від дошкільних освітніх закладів і закінчуючи середніми навчальними закладами та поліцейськими школами, що готують учителів. Школа є обов’язковою для дітей віком від 6 до 15 років. Державною мовою є чеська. Оскільки на території Чехії мешкає велика кількість поляків, то є багато шкіл, у яких викладання здійснюється польською мовою. У 2009/2010 навчальному році нараховувалося 25 дошкільних закладів, 21 початкова та 3 середні (одна загальна та дві технічні) школи.

Відповідальність за освіту дітей несуть управління, гміни та адміністративні одиниці. Останні наділені великою автономією. Міністерство освіти, молоді та спорту кожні чотири роки визначає довготермінові освітні цілі та завдання розвитку освіти. Крім того, міністерство затверджує навчальні програми, стежить за виконанням розпоряджень, несе відповідальність за фінансову політику, надає самостійності державним школам і займається підготовкою вчителів. З 1 січня 2003 р. директора школи вибирають на конкурсній основі. Директор несе відповідальність за навчально-виховний процес у навчальному закладі, розпоряджається фінансами, приймає на роботу та звільняє вчителів, відповідає за контакти з місцевими установами та організаціями. У кожній школі є шкільна рада, до складу якої входять батьки, учні та вчителі. У чеській системі освіти функціонує Чеській шкільний інспекторат, що контролює якість навчання учнів, управління освітнім закладом та використання коштів. З 2008/2009 навчального року при кожній школі діють підготовчі класи для першокласників. Хоча дошкільна освіта не є обов’язковою, 85% дітей у віці від 3 до 6 років відвідують дошкільні заклади. Останній рік перебування у закладі є безкоштовним, однак у деяких випадках батьки мають вносити 50% платні. Діти з малозабезпечених родин відвідують підготовчі класи безкоштовно. Дошкільна освіта сконцентрована на вихованні дитини в колективі, а також інтегруванні дітей у групі ровесників. Обов’язкова освіта триває дев’ять років – з 6 до 15 років. Після закінчення п’ятого класу учень може вступити до гімназії. Для того щоб стати гімназистом, необхідно скласти іспити з 2-4 предметів. Після закінчення закладу учень складає випускні іспити й отримує свідоцтво про закінчення середнього навчального закладу [1, с. 11]. З 2011 р. упроваджено новий екзамен, який складається з трьох окремих та профільного. Цей іспит складають учні загальноосвітніх

та технічних шкіл, а також випускники дворічної поліцейської школи. Він є перепусткою до вступу до вищих навчальних закладів. Крім звичайних навчальних закладів, в країні є багато спеціалізованих мовних, спортивних та художніх шкіл. Такі заклади вважаються привілейованими, оскільки діти вступають до них лише за результатами тестів і в чітко встановлені строки. Критерії для вступників визначають директор та педагогічний колектив навчального закладу. Наприклад, для того щоб вступити до школи танцю, необхідно скласти спеціальний професійний іспит із визначення танцювальних здібностей. За статистичними даними, 11% учнів у віці 11–15 років вступають до гімназій і 0,07% – до спеціалізованих закладів [5]. У початковій школі учень проводить 18–26 годин щотижня, а в середній – 28–32 години. Після уроків діти можуть відвідувати різні предметні гуртки, є групи продовженого дня, у яких вчителі опікуються дітьми увесь день.

Згідно з чеським Законом “Про освіту”, мінімальна кількість учнів у класі становить 17, а максимальна – 30 осіб. У 2009/2010 навчальному році середня кількість осіб у класі дорівнювала 20. Як правило, класи змішані, у яких навчаються діти одного віку. Навчання в початковій школі триває чотири роки із застосуванням блокової системи навчання [там само]. У 2005 р. Міністерство освіти, молоді та спорту затвердило Вимоги освітньої програми для початкової освіти. До переліку основних предметів входять: математика, мова і комунікація, інформатика, людина і природа, людина та здоров’я, людина і світ праці, мистецтво та культура. Мета і зміст програми визначаються загальнонаціональними стандартами навчання. Реалізація навчальної програми здійснюється за допомогою різних підручників, програм і методів навчання, які вибираються самостійно вчителями закладу, однак повинні відповідати вимогам Міністерства національної освіти. Умови зарахування, оцінки регулюються статутом школи, крім того, кожна зі шкіл може проводити додаткове оцінювання якості знань. Останнім часом, у зв’язку з проведеними реформами і визначенням нових напрямів розвитку освіти суттєво змінилися роль школи, ідеали навчання і виховання та образ ідеального вчителя. Після вступу країни до Європейського Союзу Чеська Республіка була змушена внести поправки в освіту. Ці зміни торкнулися процесу гуманізації освіти та перевантаження учнів енциклопедичними знаннями. Важлива ідея, яка реалізується в чеських школах, – індивідуалізація навчання. Школа замість переказу однакових знань усім учням спрямовує свої зусилля на формування в них умінь творчого та самостійного мислення, самодіяльності у роботі та креативності. Крім того, школа повинна пристосовувати рівень і темп навчання до індивідуальних можливостей кожної дитини, приділяти особливу увагу зв’язку людини з природним середовищем. Однією з вимог Європейського Союзу щодо освіти є знання учнями інформатики і вільний доступ до мережі Інтернет [5].

Підготовка вчителів у країні триває чотири роки. Учитель-предметник повинен мати університетський диплом на рівні магістра. Учителі не вважаються державними службовцями. Учителем може бути особа, яка має вищу

освіту і постійно займається професійним самовдосконаленням. У країні не існує спеціальної підготовки педагогів, як це відбувається в окремих європейських країнах. Проблема підготовки педагогів до роботи з обдарованими дітьми розглядається лише частково. Для педагогів та психологів проводяться курси з підвищення кваліфікації. Частина курсів призначена для вчителів, які працюють у класах або школах, де навчаються обдаровані діти. Цікавим рішенням є курси он-лайн у рамках програми “TALNET”, які надають не лише знання про обдарованих дітей, їх здібності, а й допомагають учителям у роботі з ними. Учителі знайомляться також з методами ідентифікації здібностей [6]. Чеський центр допомоги обдарованим дітям організує спеціальну допомогу та спеціальні курси для вчителів, батьків та інших зацікавлених осіб у роботі з обдарованими дітьми. Дуже важливими є актуалізація знань і набуття нових умінь, які відповідають швидкому темпу подій у всіх сферах суспільного життя. Від сучасного вчителя вимагають професіоналізму, креативності, постійного упровадження інновацій унавчальний процес, гнучкості мислення та умінь впровадження демократичних механізмів в організації роботи класу. Учитель може створювати власні авторські програми та пристосовувати рівень навчання до потреб середовища.

У межах досліджень, розпочатих у 2009 р. Агентством з розвитку спеціальної освіти (European Agency for Development in Special Needs Education), було проведене анкетування серед освітян щодо опіки та підтримки обдарованих дітей у Чехії. Аналіз даних рапорту свідчив, що, незважаючи на те, що в країні проводиться копійка робота з обдарованими учнями, вони не вважаються дітьми зі спеціальними освітніми потребами, а їх потреби розглядаються як потреби звичайних учнів. Чеське законодавство визначає обдарованого учня як учня з високим рівнем креативності у багатьох сферах, який вирізняється з-поміж однолітків пізнавальними, художніми, соціальними, бізнесовими, психомоторними здібностями, мотивацією до навчання та емоційно-суспільними здібностями. Важливим показником є рівень інтелекту 130 та вище. Слід також зауважити, що у чеському законодавстві не визначено способи ідентифікації та діагностики здібностей учнів. Діагностичними критеріями є результати досягнень учнів у певній сфері або тести здібностей. Шкільні оцінки не беруться до уваги. Такий стан речей пов'язаний з існуванням широкої дефініції обдарованого учня, яка виходить за межі пізнавальної сфери. Як правило, такі діти ідентифікуються батьками, вчителями на основі досягнень у різних сферах, результатів тесту інтелекту та розмов з ними. Незважаючи на посилену індивідуальну роботу, яка проводиться з обдарованими учнями у межах звичайного класу, обдаровані діти можуть відвідувати класи з поглибленим вивченням предметів (іноземні мови, математика, природничі науки, інформатика).

Європейською Комісією у Рапорті “Єврідіс” було визначено такі позитивні напрями роботи з обдарованими учнями в Чеській Республіці, як:

– участь обдарованих учнів у додаткових заняттях з різних предметів. Учні можуть навчатися за розширеними та збагаченими програмами

навчання. Також це стосується диференціації учнів на уроках з окремих предметів;

- індивідуальне навчання або навчання за індивідуальною програмою в групах учнів з різним рівнем здібностей;
- обдаровані учні отримують додаткові завдання або реалізують спеціальні проекти;
- індивідуальне навчання або навчання за індивідуальною програмою в групах учнів з однаковим рівнем знань;
- обдаровані учні можуть навчатися в звичайних класах, в спеціальних класах або відвідувати додаткові заняття для обдарованих; позашкільні заняття. Обдаровані учні можуть брати участь у предметних конкурсах, що організовуються на рівні Міністерства національної освіти;
- “швидка стежка”. Обдаровані учні можуть бути прийняті на основі рішення директора школи та спеціальної комісії до старшого класу або можуть відвідувати заняття у старших класах;
- обдаровані учні можуть брати участь у курсах під час канікул або додатково організованих заняттях у школі та поза нею;
- спеціальна допомога обдарованим учням.

Чеський інститут педагогічної і психологічної допомоги організує спеціальні курси професійного вдосконалення вчителів. Крім того, в країні функціонують інші інституції для обдарованих учнів: Товариство підтримки талантів і здібностей, Центр підтримки спеціальних здібностей, Центр розвитку обдарованих дітей. Хоча в чеському шкільному законі існує запис, який зобов'язує вчителів розпізнавати освітні потреби обдарованих учнів, вони ідентифікуються так само, як і потреби звичайних учнів [5].

У країні діє єдина профільна школа для обдарованих учнів, яка знаходиться в Празі. Це восьмирічна гімназія “Будянка”, у якій навчається майбутня інтелектуальна еліта країни. Умовою для вступу є високий рівень інтелекту та стійкий емоційний і психологічний стан. Гімназія тісно співпрацює з Карловим університетом. Учні, які мають здібності до математики, фізики або гуманітарних наук, працюють з університетськими викладачами, відвідують лабораторії та беруть участь у дослідженнях та експериментах. Крім того, обдаровані діти за згодою своїх батьків можуть навчатися вдома. Дослідження, проведені серед батьків, діти яких навчаються вдома, свідчили про проблеми, що в них виникають: дисципліна, страх перед поразкою, мотивація дитини, відсутність знань про методи роботи з обдарованими дітьми. Батьки звертають також увагу на те, що їх дітям не вистачає контакту з однолітками. Позитивними сторонами є: кращий контакт з дитиною та позитивне спрямування дитини до здобуття освіти. На сьогодні така система потребує доопрацювання та допомоги з боку уряду та професійних фахівців, а також педагогів та батьків [там само]. Особливостям чеської системи освіти, яка відрізняє її від багатьох європейських країн, є: активність батьків, самосвідомість і самодостатність обдарованих дітей та існування великої кількості різних організацій, центрів для обда-

рованих учнів, які займаються також підготовкою вчителів. Так, наприклад, у деяких чеських школах існують клуби батьків обдарованих учнів, у яких батьки можуть обмінятися думками, зустрітися з цікавими людьми, для них проводяться семінари та екскурсії. Щодо центрів і освітніх інституцій, то їх у країні нараховується велика кількість. Саме вони відіграють значну роль у системі позашкільної освіти. У Чеській Республіці фінансування на розвиток та підтримку обдарованих учнів надають місцеві органи освіти, і що є цікавим – завжди на конкретних учнів. Крім того, в країні діє відділ Європейської ради обдарованості. Головною метою організації є діяльність, яка полягає у створенні мережі комунікації, презентації, обміні досвідом між особами зацікавленими обдарованими дітьми – учителями, науковцями, психологами, батьками та самими учнями (www.echa.info) [6]. У 2004 р. у країні Міністерством освіти, молоді та спорту було прийнято Концепцію підтримки обдарованих учнів на 2004–2008 рр. Її метою стало створення системної роботи та підтримки обдарованих учнів. Концепція підтримки дітей та учнів на період 2009–2013 рр. стала продовженням попередньої роботи з обдарованими і талановитими дітьми. Чеські науковці основними завданнями освіти вбачають: удосконалення процесу виявлення та ідентифікації здібностей обдарованих учнів; забезпечення підтримки та розвитку учнів у вільний час; забезпечення відповідної підготовки вчителів; поширення інформації про роботу з обдарованими учнями [2, с. 137].

Відомим на всю країну є проект “TALNET”. Ця програма розвитку здібностей обдарованих учнів розроблена в Карловому університеті в Празі. Її метою є надання обдарованим учням знань у галузі природничих наук. Цей проект здійснюється завдяки інтернет-платформі, на якій учні можуть довідатися більше на теми, що їх цікавлять, обмінятися інформацією з ровесниками, учителями та науковцями. Завдяки такій формі спілкування обдаровані діти можуть поглиблювати та розширювати свої знання, задовольняти свої освітні потреби й амбіції. Активними учасниками проекту є психологи, які надають у разі потреби необхідну допомогу та проводять консультації. Працівники порталу розуміють, що робота з талановитими дітьми дуже складна, не всі школи мають змогу надати учням відповідні можливості для розвитку. Перевагою програми є те, що обдаровані діти мають можливість спілкуватися з особами з подібними захопленнями та інтересами. Завдяки такій формі співпраці учні вдосконалюють свої знання та уміння, розвивають здібності в певній сфері. Школи, залучені до участі в програмі, також мають багато користі при мінімальних витратах. У деяких школах проводяться факультативні семінари “Наука он-лайн”, на яких під керівництвом учителя обирають сферу діяльності, що їх цікавить. Програма “TALNET” надає учасникам можливість досягнути високої майстерності у цій сфері у майбутньому. Курси проводяться он-лайн, отже, для участі в програмі має вистачити лише комп’ютера та доступу в мережу Інтернет. Діти можуть займатися на курсах як вдома, так і в школі, заощаджуючи час. Кожен курс закінчується тестом знань. Учні дискутують над різними вирішеннями про-

блеми, мають однакові можливості для створення власної сторінки, на якій розміщують інформацію про свої хобі та інтереси [6].

Іншою пропозицією є програма “Молоді таланти” (“The Young Talent Program”), започаткована у 2010 р. Американським фондом чеського та словацького лідерства (American Fund for Czech and Slovak Leadership Studies). Її метою є мотивація й підготовка обдарованих дітей і молоді Чехії та Словаччини до навчання в найкращих американських вищих навчальних закладах. У межах проекту спеціалісти фонду проводять навчальні курси та спеціальні заняття під час зимових і літніх канікул, у ході яких учні набувають нових знань з математики, фізики, хімії та гуманітарних наук.

Суттєву роль у підтримці обдарованих і талановитих учнів відіграє чеська Академія наук. Запроваджений та введений у дію науковий проект “Відкрита наука” надає учням можливість брати активну участь у різного роду наукових дослідженнях та експериментах під керівництвом викладачів і науковців вищих навчальних закладів країни. Учні є активними учасниками міжнародних науково-практичних конференцій, вони презентують свої винаходи та розробки, публікуються у наукових міжнародних журналах та виданнях.

Не можна оминати увагою Конкурс проектів науково-дослідних робіт для обдарованих школярів, який проходить під патронатом Національного інституту дітей та молоді за підтримки Міністерства освіти, молоді та спорту Чехії. У конкурсі проектів можуть брати участь учні початкових та середніх шкіл, командно або індивідуально. Під час змагань учень має можливість розкрити свої здібності та інтереси, показати свій потенціал. Така робота з обдарованими учнями, насамперед, спрямована на заохочення учнів середніх шкіл до наукових робіт; поглиблення та розширення академічних знань; прищеплення учням умінь самостійного пошуку та вирішення складних завдань.

Товариство “Менса” – міжнародна громадська організація, заснована у 1989 р., об’єднує дітей з рівнем інтелекту 130 та вище. Діти, які склали спеціальні тести, можуть стати повноправними членами організації, метою котрої є створення стимулювального інтелектуального середовища для талановитих учнів. Працівники товариства проводять наполегливу роботу з розвитку дитячих здібностей у позашкільний час різного роду тренінги, курси, семінари, на яких діти можуть поглибити свої знання з точних та гуманітарних наук) [4].

Висновки. Отже, аналіз документів свідчить про те, що в країні проводиться копійка робота з обдарованими учнями. Їх підтримують різні асоціації та організації, їх права закріплено на законодавчому рівні. Прийняті Міністерством освіти, молоді та спорту дві Концепції підтримки обдарованих учнів на 2004–2008 рр. та 2009–2013 рр. висвітлюють основні напрями роботи з цією категорією дітей.

Подальшого дослідження потребують питання спеціальної підготовки вчителів до роботи з обдарованими учнями в Чеській Республіці.

Список використаної літератури

1. Чехія: погляд на систему освіти / Л.С. Фіра, О.І. Острівка, О.Л. Сидоренко, П.Г. Лихацький. – Тернопіль : ТДМУ : Укрмедкнига, 2006. – 99 с.
2. Стрижалковська В. Основні аспекти державної підтримки обдарованої дитини у Чеській Республіці / В. Стрижалковська // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. – 2011. – Вип. 26. – С. 136–140.
3. Стрижалковська В. Підтримка обдарованих дітей у неформальній освіті Чеської Республіки: аналіз діяльності громадських організацій [Електронний ресурс] / В. Стрижалковська. – Режим доступу: <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN17/12svvdgo.pdf>.
4. Стрижалковська В. Освітні проекти з підтримки обдарованих дітей у неформальній освіті Чеської республіки [Електронний ресурс] / В. Стрижалковська. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nivoo/2011_6/19.pdf.
5. Dyrda В. Badanie systemu pracy z uczniem zdolnym Raport z badania case study w Wielkiej Brytanii, Finlandii, Niemczech, Austrii i Czechach. GfK Polonia dla projektu "Opracowanie i wdrożenie kompleksowego systemu pracy z uczniem zdolnym" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bc.ore.edu.pl/Content/462/badanie_elemetnow_systemu_pracy_z_uczniem_zdolnym_raport_idi.pdf.
6. Dziejewicz D. Działania na rzecz wspierania rozwoju zdolności w wybranych krajach Europy / D. Dziejewicz, A. Gajda // Wokół problematyki zdolności / pod red. J. Łaszczyka, M. Jabłonowskiej. – Warszawa: Wydaw. Universitas Rediviva, 2011. – Т. 2. – С. 18–30.
7. Wspieranie rozwoju uczniów zdolnych: specjalne rozwiązania stosowane w szkołach w Europie. Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eurydice.org.pl/sites/eurydice.org.pl/files/zdolny.pdf>.

Стаття надійшла до редакції 19.06.2013.

Бочарова Е.А. Особенности работы с одаренными учениками в Чешской Республике

В статье раскрыты особенности школьного образования Чешской Республики, рассмотрены вопросы развития и поддержки способностей одаренных учеников в общеобразовательных школах и внешкольных учреждениях, подготовки педагогов к работе с одаренными учениками.

Особое внимание акцентировано на деятельности государственных и частных организаций, поддерживающих одаренных детей и помогающих им развить способности и проявить интересы.

Ключевые слова: одаренный ученик, поддержка, развитие способностей, Чешская Республика.

Bocharova E. Distinctive features of work with gifted students in the Czech Republic

One of the strategic tasks of the Czech education system is to create favourable conditions for the development of talents of a gifted individual. In the article the author investigates the peculiarities of the school education of the Czech Republic. The issues of development and support abilities of gifted students in secondary schools and non-school institutions, preparation of teachers to work with gifted students are considered.

The main directions of work with gifted children are the participation of gifted students in additional lessons on various subjects; individual training or training under individual programme in groups of students with different levels of abilities; individual training or training under individual programme in groups of students with the same level of knowledge; active participation of students in extra curricular activities; participation in courses during holidays or additional organized classes in and out of school; special support to gifted students. Czech Institute of pedagogical and psychological assistance organizes special courses of professional improvement for teachers. In addition, there are other institutions for

gifted students: the Association for the support of talents and abilities, Center for support of special abilities, Centre for development of gifted children.

Acting in the country, the only profile school for gifted students in the eight-year grammar school "Budyanka" prepares future intellectual elite of the country. This admission is a high level of intelligence and rack emotional and psychological state. The grammar school works closely with Charles University. Students who have abilities in mathematics, physics or Humanities work with University professors, visiting laboratories and participating in researches and experiments.

The author pays special attention to the activities of public and private institutions that support and help gifted children to develop their talents and interests in their spare time. There are well-known programs and projects include, such as: project "TALNET", program Young "Talents", a Contest of projects of research for the gifted students. A significant role plays the Society "Mensa", which is an international public organization, that unites children with the level of intelligence 130 and above. The aim of the organization is to create a stimulating intellectual environment for talented students.

Key words: *gifted student, support, development of skills, Czech Republic.*